

Nepravé věty hlavní?

Robert Adam, FF UK v Praze

robert.adam@ff.cuni.cz

Klíčová slova: vztažná věta, vedlejší věta, hlavní věta, relativum, koordinace

Key words: relative clause, subordinate clause, main clause, relative pronoun, coordination

False main clauses?

The article deals with complex sentences in which subordinate relative clauses are coordinated with clauses lacking formal markers of subordination.

Studentům prvních ročníků bohemistiky už léta dávám za úkol, aby si v jazykové realitě, která je obklopuje, všímali jevů, které jsou z nějakého hlediska pozoruhodné. Mezi jevy, jež studenty zaujaly, se objevila i následující dvě souvětí z psaných médií:

- 1) *Výstava je doplněna také o bohatý kulturní program, který moderuje sama Olga Černohorská a začíná vždy v 18 hodin.*
- 2) *K určení této skutečnosti soud posuzuje celou řadu aspektů, které nelze globalizovat a je třeba je posoudit u každého konkrétního případu samostatně.*

Obě souvětí mají podobnou strukturu – skládají se ze tří vět: první věta je hlavní; druhá věta determinuje poslední substantivum této hlavní věty a je k ní připojena vztažným zájmenem – je to tedy vztažná vedlejší věta přívlastková; třetí věta je souřadně spojena s druhou větou. Pokud jsou dvě věty souřadně spojeny, mělo by jít o věty téhož typu závislé na tomtéž výraze – v našem případě o dvě věty přívlastkové rozvíjející stejné substantivum z první věty. Po stránce obsahové tomu uvedená souvětí odpovídají: v souvětí 1) druhá i třetí věta podávají další informace o *bohatém kulturním programu*, v souvětí 2) druhá i třetí věta blíže determinují *aspekty*.

Problematický je však způsob, jak jsou třetí věty do souvětí zapojeny, konkrétně jak jsou navázány na větu řídící. Součástí definice vedlejší věty je, že obsahuje podřadicí spojovací výraz: podřadicí spojku, vztažné zájmeno nebo vztažné zájmenné příslovce (srov. Karlík 2017a). Podřadicí spojovací výraz lze ve druhé z koordinovaných vedlejších vět vypustit, pokud se opakuje, tj. pokud je zcela shodný s výrazem připojujícím první z koordinovaných vět. V případě vztažných zájmen to znamená, že vypustit lze jen takové zájmeno, které vyjadřuje stejný pád, číslo a rod a současně je ve větě stejným větným členem jako totéž zájmeno v předchozí větě. Daneš–Čmejrková (2011, s. 21) to ilustrují např. následujícím příkladem z pera Milana Kundery:

- 3) *Do kláštera odcházeli kdysi lidé, kteří nesouhlasili se světem a nebrali jeho trápení ani radosti za své.*

V tomto souvětí je ve třetí větě vynecháno vztažné zájmeno *kteří*, plnicí v obou koordinovaných vedlejších větách přívlastkových funkci podmětu a vyjadřující

nominativ singuláru maskulina životného. V souvětí 1) ale tato podmínka splněna není: vztažné zájmeno *který* je ve druhé větě předmětem a je v akuzativu, kdežto doplníme-li ho do třetí věty, bude podmětem a bude v nominativu. V souvětí 2) není vztažné zájmeno ve třetí větě prostě vypuštěno, nýbrž nahrazeno zájmenem osobním *je* – jenže osobní zájmena nejsou prostředkem větné hypotaxe, tj. neplní funkci podřadicího spojovacího výrazu. V obou souvětích tedy platí, že jsou v nich souřadně spojeny dvě věty, z nichž jedna je a druhá není vedlejší.

Problém není v interpunkci a změnou interpunkce ho nelze vyřešit. Pokud doplníme čárku mezi druhou a třetí větou v souvětí 1), změní se význam: souvětí bude vyjadřovat, že *v 18 hodin začíná výstava, nikoli kulturní program* . V souvětí 2) bude čárku mezi druhou a třetí větou většina čtenářů nejspíš interpretovat jako signál odporovacího vztahu mezi obsahy těchto vět. Nepůjde tedy stále o souvětí se dvěma hlavními větami, ostatně výše bylo řečeno, že třetí věta blíže determinuje *aspekty* . Jde vlastně o opak tzv. nepravých vět vedlejších: zatímco nepravé věty vedlejší mají formu věty vedlejší, ale současně samostatnou výpovědní platnost, třetí věty uvedených souvětí nemají samostatnou výpovědní platnost, ale nemají současně ani formu věty vedlejší.

Daneš–Čmejrková (2011) citují řadu starších mluvnických výkladů, které hodnotí souvětí s náhradou vztažného zájmena osobním jako anakolut či „vypadnutí“ třetí věty z celkové stavby souvětí, tedy jako jev porušující gramatickou správnost. S tímto hodnocením souhlasím a domnívám se, že podobně jako u klasických typů anakolutu vzniká uvedený nesoulad mezi obsahovými a syntaktickými vztahy vět v souvětí vinou ztráty syntaktické perspektivy: mluvčí/pisatel připojí k řídicí větě vedlejší větu vztažnou a během jejího formulování ztratí ze zřetele, že „se nachází“ na druhé syntaktické úrovni. K takové ztrátě nemusí pochopitelně dojít hned při formulaci první závislé věty, nýbrž až později, jak pěkně dokládá souvětí, které bylo otištěno v předchozím čísle tohoto časopisu:

4) *Otázkou, která na konferenci zazněla jen okrajově, ale podle mého názoru je i s ohledem na současnou jazykovou politiku českého státu a mnoha institucí zásadní a odborná obec by na ni měla reagovat kvalitními argumenty, je např. i to, jak čelit názorům o zbytečnosti řízené výuky cizích jazyků s ohledem na nárůst počtu i kvality překladačů a jiných digitálních nástrojů.*

Do hlavní věty jsou tu vloženy tři koordinované věty, které po stránce sémantické determinují slovo *otázka* : první je uvozena vztažným zájmenem, ve druhé je vztažné zájmeno vynecháno v souladu s pravidly (mělo by opět funkci podmětu a vyjadřovalo by nominativ) a ve třetí (v níž už by mělo jinou větněčlenskou funkci a vyjadřovalo by jiný pád) je nahrazeno zájmenem osobním. Pro úplnost dodávám, že tak jako může k uvedenému jevu dojít až ve třetí (čtvrté, ...) z koordinovaných vět, může být na nižší syntaktickou úroveň posunuta i řídicí věta (a proto není pojmenování „nepravé věty hlavní“, nadhozené v titulku tohoto článku, zcela vhodné).

Výsledkem ztráty syntaktické perspektivy může být i souvětí, v němž třetí věta, rovněž souřadně spojená s předchozí větou vztažnou, na rozdíl od souvětí 1) a 2)

nedeterminuje řídicí výraz v první větě (následující souvětí opět pocházejí z publicistických textů):

- 5) *Infekce je vyvolána lidskými papilomaviry, které mohou způsobit změny v buňkách děložního čípku a na ně může navázat nekontrolovatelné rakovinné bujení.*
- 6) *U masových fondue si v kotlíku rozpalte olej, do kterého vkládejte kousky masa a poté je namáčejte do některé z připravených omáček.*

Zájmeno *ně* ve třetí větě souvětí 5) na rozdíl od zájmena *které* ve druhé větě nereferuje k *papilomavirům*, nýbrž ke *změnám*. Negramatičnost tohoto souvětí neodstraní ani doplnění čárky, ani náhrada osobního zájmena vztažným, ale jediné výraznější přeformulování nebo rozdělení na víc větných celků. Souvětí 6) je pozoruhodné tím, že se v něm kombinují oba protichůdné nesoulady syntaktické formy a významu: druhá věta je nepravá věta vedlejší a s ní je souřadně spojena třetí věta, která není vedlejší ani formálně. Úprava na vhodnější vyjádření je tu jednoduchá: stačí místo *do kterého vkládejte* napsat *vkládejte do něho*.

Jak uvádí P. Karlík (2017b), anakolut „je typický jev neformálního mluveného diskurzu. Vzniká v důsledku toho, že komunikační partneři jednájí bez přípravy a bez kontroly toho, co říkají, často ve spěchu a s emocemi (...)“. V mluvené komunikaci i v nepřípravených nebo neformálních psaných textech je užívání anakolutů pochopitelné a neproblematické, avšak v racionalizované češtině promyšleného veřejného vyjadřování snažícího se o přesnost by měl autor být schopen případné anakoluty ve svém textu najít a opravit.

Literatura

DANEŠ, F.; ČMEJRKOVÁ, S. O dvou (a více) typech parataktického spojení vztažných vět. *Naše řeč*, 94, 2011, s. 14–33.

KARLÍK, P. Hypotaxe. In KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. [online] dostupné z <<https://www.czechency.org/slovník/HYPOTAXE>>.

KARLÍK, P. Anakolut. In KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. (eds.). *Nový encyklopedický slovník češtiny*. 2017. [online] dostupné z <<https://www.czechency.org/slovník/ANAKOLUT>>.

SVOBODA, K. Strukturální vady ve třetí větě souvětí. *ČJL*, 24, 1973/74, s. 204–213, s. 259–266.